

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Ткач Г.В.

кандидат педагогічних наук, Харківський національний економічний університет ім.Семена Кузнеця, м. Харків

Ключові слова: термінологія, державне управління, розвиток управлінської термінології, умови формування термінології, лексичний склад.

Keywords: terminology, state administration, development of administrative terminology, terms of forming of terminology, lexical composition.

Розвиток української термінології державного управління в українському мовознавстві досліджений недостатньо. Об'єктом наукового зацікавлення стали лише окремі періоди формування лексичного складу управлінської термінології. Так, у лексичному фонді Київського періоду частково виокремлює та аналізує управлінську лексику П.Ковалів; цей самий період досліджували І.Срезневський, В.Розов, Б.Треков, Г.Кочин. Найзначнішими в галузі дослідження лексики XVI-XVII ст. є на сьогодні праці Ф.Ткача, М.Худаша; з інших можна назвати статті Л.Батюк, П.Горецького, Д.Гринчишина, Л.Гумецької, В.Горобець, В.Німчука, польського вченого Я.Янова. Цінні спостереження щодо формування управлінської лексики в пізніші періоди знаходимо в працях І.Білодіда, О.Муромцевої, М.Жовтобрюха. Сучасним тенденціям розвитку лексичного складу української мови, зокрема сфери управління, присвячені дослідження Л.Мацько, Л.Струганець, Є.Сенько, Н.Попової та деяких інших. Тому важливим є комплексний аналіз розвитку української термінології державного управління в різні періоди.

Становлення української термінології державного управління тісно пов'язане з тими суспільно-політичними умовами, у яких вона формувалася. Багатовікова бездержавність, політична та економічна залежність від інших держав, поділ України на Лівобережну та Правобережну, нерозмежованість політичних, судових та адмі-

ністративних функцій, повноважень центральних і місцевих органів влади, відсутність своєї системи права, зрештою, несприятливі умови розвитку української мови загалом, звичайно, не могли не позначитися на формуванні української термінології державного управління.

Як підсистема мови, що формується внаслідок взаємодії позамовних чинників та загальних тенденцій розвитку національної мови, українська термінологія державного управління розвивалася за законами спадковості, а тому поняття розвитку й еволюції має стати основою лінгвістичного мислення під час її дослідження. Аналіз процесу становлення української термінології державного управління дає можливість виявити основні закономірності її організації та розвитку в різні періоди, що важливо для прогнозування тенденцій майбутнього термінотворення, упорядкування сучасної української управлінської термінології.

Процес формування української термінології державного управління неоднорідний. Для визначення часових меж різних за інтенсивністю етапів її становлення (періоду нагромадження матеріалу, часу активного термінотворення, певних кульмінаційних моментів чи, навпаки, періодів застою з елементами регресу) застосуємо метод діахронного аналізу.

Враховуючи конкретні суспільно-політичні умови формування української термінології державного управління, якісні

й кількісні показники цього процесу (нааяність теоретичних праць, словників та підручників – як певного результату термінологічної творчості), а також спираючись на спроби періодизації становлення державного управління в Україні, що їх здійснили фахівці, виділяються такі періоди та підперіоди формування української термінології державного управління :

Донауковий період (IX – кінець XX ст.): зародження і формування української термінології державного управління в період Київської Русі; розвиток української термінології державного управління в Галицько-Волинській державі; формування управлінської термінології в литовсько-польський період; становлення української термінології державного управління в козацьку добу; розвиток української термінології державного управління під час Гетьманщини; українська термінологія державного управління в період бездержавності; формування управлінської термінології на початку XX ст.; розвиток української термінології державного управління в радянський період (20-80 рр. XX ст.).

2. Становлення української термінології державного управління на науковій основі (90-і рр. XX ст.).

Перші терміни, що свідчать про існування в давніх слов'ян нехай і примітивного, але народовладдя, з'явилися ще в спільнослов'янську епоху: *закон, собор, сонмище* та ін.

Це знайшло своє відображення в найдавніших пам'ятках української писемності, зокрема в Остромировому Євангелії. Будучи важливими документами українського права – невіддільного атрибуту державності, тексти ділових пам'яток зафіксували слова і вислови, які називають термінолексемами, або квазітермінами. Як зазначають дослідники, початків термінології, науки про сукупність термінів, що їх уживають у певній галузі знання, яке вимагає спеціальних слів або виразів, уживаних у якійсь науці, мистецтві або техніці, з метою визначити певне поняття про спосіб виробництва, можна дошукуватися вже в початках розвитку нашої писаної літератури.

Формування української термінології державного управління відбувалося паралельно до процесу становлення української державності, цей процес активізувався в часи Київської Русі, коли, “утверджуючись на національній основі, тобто на лексико-семантико-морфемно-синтаксичних парадигмах національної мови, як корені національної ідеї”, термінологія, разом з іншими національними виявами культури, засвідчила інтелектуальні підвалини народу, його державність [8, 114].

Київська Русь “не була державою в сучасному розумінні цього поняття: вона не мала ні централізованого управління, ні всеохоплюючої та розгалуженої бюрократичної системи” [5, 58], проте вже в IX-Xст. у мові з'являються спеціальні слова на позначення відносин між представниками влади й народом: *ряди* – “двосторонні договори між сюзереном і васалом”; *пошлина* – “мито, яке сплачували селяни”.

Загальне поняття влади найдавніші пам'ятки засвідчують терміном *волость* або в старослов'янському фонетичному оформленні *власть*.

Ця сама назва вживалася з тим же значенням і в іншому фонетичному оформленні: *область* “влада, панування”, *владичество*. У тому ж значенні, але з підкресленням сили й могутності, зафіксовані слова: *воля, держава, начало* “влада”, *княженіє* “княжа влада, управління князівством”.

Процес володіння позначали дієсловами з тим самим коренем: *волод-* (*влад-, власт-*).

Як зазначають науковці, пам'ятки збирають нам вказівки й на різні об'єкти володіння. Найширшим об'єктом володіння є *держава*. Проте поняття держави як певної національно-територіальної одиниці частіше позначалося словом *земля*. У цьому ж значенні слово *земля* досить часто вживане і в “Руській Правді”.

Більш обмеженою територіальною одиницею володіння була *волость*. *Волості* збирали якесь число осель, *землі* – якесь число *волостей* в одну цілість. Вони виступали як адміністративні сполуки для управи спільних справ.

Термін *волость* уживали і для позначення поняття держави. Правда, основне її значення – частина держави, провінція, обласна частина Київської держави. Для позначення цілої держави її вживали рідко.

Іншою, ширшою адміністративно-територіальною одиницею, що означала володіння, князівство, у Київській Русі була *оболость* (*область*).

Окремі князівські володіння позначали словом *земля* “удільне князівство”.

Прикордонна частина цілого володіння мала назву *україна*.

Еволюція тогочасної держави йшла в напрямі розгалуження системи намісників та їхніх гарнізонів. Згодом сюди долучилося і виконання різних адміністративних та судових функцій. Управління і суд стають джерелом прибутків, а тому розширюються їхні функції та зростає кількість службовців, що їх виконують.

Розвиток держави вимагав збільшення апарату управління на всіх рівнях і більш чіткого розподілу функцій посадових осіб, що знайшло своє відображення в найменуваннях посад.

Носієм верховної (монаршої) влади був *великий князь*, в інших землях управляли місцеві *князі*. Це слово відоме всім слов'янським мовам, вважається, що воно запозичене зі старонімецької ще в праслов'янську добу.

Але дуже часто замість указаних вище титулів вживали інші терміни: *владика*, *самовластець*, *престольник*, *властелин*, *властитель*. Більшість із наведених вище найменувань однаковою мірою можуть замінити взагалі назви всіх урядових керівних осіб, бо всі вони містять спільну сему, що виражає поняття володіння.

Як назви найвищих керівників держави (*князь*, *король*), так і назви інших керівників могли мати постійні прикметники, що надавало керівній особі ознаки величності, а з термінологічного погляду ці прикметники набували термінних ознак. Так, ім'я князя, короля завжди супроводжуване постійними титулами: *великий князь*, *великий король*, *стольний князь*. Серед постійних

титулів для тих, що правили взагалі: *державний* “могутній”, *сильний* “керівний”.

Керування державою князь здійснював через своїх близьких людей, що мали загальну назву *дружина*. Члени дружини поділялися за рангами на старших і молодших.

До старших членів дружини належав *боярин*. Це слово є запозиченим. Простими (молодшими) дружинниками були *отроки*. Ці дружинники виконували різні доручення князя. До них належали й інші молодші дружинники, що виконували конкретні доручення: *мечник* “виконував обов'язки ката” (найчастіше мечника згадувано при суді), а також різні слуги: *дворецький* “слуга”, *подвойський* “урядова особа, що передає народові розпорядження влади”, *заказник*, *приказник*, *рядович* “служилий за рядом, за договором”, *метельник*. При князі був спеціальний охоронець княжої печатки – *печатник*.

Своє керівництво державою князь здійснював також через вищих урядових осіб: намісників в окремих територіях, начальників, управителів тощо. Урядова особа, що керує певною ділянкою роботи, має загальні назви: *начальник*, *новоначальник*, *чиновник*, *настольник* “начальник, голова”.

На місцях владу здійснювали намісники, посадники та ін. Крім того, призначали вищих і нижчих начальників, що мали назви залежно від кількості осіб, якими вони керують. Про те, що тогочасна система управління була побудована на кількісному поділі громади, свідчить і спеціальна управлінська лексика: *темник* “начальник над десятима тисячами осіб”, *тисяцький*, *сотник*, *соцький*, *десятник*. Етимологія цих термінів дуже давня.

Інші, дрібніші управителі, мали назви: *правитель*, *притяжатель*, *сомчий*, *приставник* – “управитель”.

Службовців вищих рангів називали: *служитель*, *старійшина*.

У період Київської Русі існували також терміни на позначення посад у формі абстрактних іменників середнього роду: *началіє*, *посадництво*.

В українській мові того періоду були і слова на позначення понять щодо управлін-

ня державою. Найвище управління, зосереджене в руках князя, мало загальну назву *стол*. Поняття “стол” часто асоціювалося з місцем перебування князя. У зв’язку з цим головне місто, або резиденція князя, часто супроводжувалась прикметниками *стольний* (город), *верховний* (град).

Загальне поняття управління позначали словами *управляти*, *держати*, *сидіти* “княжити”.

Основною метою управління є порядок, лад. Про те, що Київська держава дбала про порядок, свідчить досить численна спеціальна лексика, пов’язана з цим поняттям: *наряд* “порядок, лад”, *урядити*, *строй* “порядок”, *устроїти*, *уставляти*. Від останнього терміна походить і прикметник *установий* “встановлений”, що згодом розвинув термінологічне значення. Від цього слова похідними є терміни: *установ* “статут, зведення правил”, *правда* “те саме”, *законоположення*. Саме ж правило, що ним керувалися, дотримуючись державного порядку, мало назву *закон* або *путь*. Запроваджувати в життя закон – це значить: *указонити*, *законствувати*, *взаконити*. Звідси й виник прикметник, що вказує на повну згоду із законом, *законний*.

Постанова, указ вищого керівництва, мала назву *вість* від *відати*, *знати*, тобто те, що його мають знати.

Законів дотримувалися з точністю, давали навіть спеціальну обіцянку не порушувати їх, що називалась спеціальним терміном *рота* “клятва, присяга”, або *цілування* (хреста).

Для розв’язання різних державних питань князь скликав із близьких до себе людей раду, або *совет*; учасника ради, відповідно, називали *советник*. В окремих містах, крім того, державні питання вирішували на народних зборах, відомих під назвою *віче*. Терміноодиниця *віче* виникла приблизно в X ст. Це слово трапляється в текстах не тільки літописів, але й церковних пам’яток.

Великі князі мали свою скарбницю – *богатство*, з якої вони могли своїх підлеглих слуг за вірну службу (*служба*, *работаніє*) нагороджувати, або *возомздити*.

Київська держава підтримувала різного роду зв’язки з іншими країнами. На міжнародні стосунки князів указують слова, пов’язані з існуванням посольства: *посол*, *посланник*.

Як бачимо, досліджувана термінологія бере свій початок ще з докнязівської доби. Особливо інтенсивно формувалась спеціальна лексика державного управління в період Київської Русі, що знайшло своє відображення в писемних пам’ятках того періоду. Становлення терміносистеми відбувалося паралельно до становлення української державності.

Після розпаду Київської Русі як державного утворення українська державність розвивалася на теренах Галицько-Волинського князівства. Формування термінології державного управління продовжилось і в цей період.

Державно-правовий устрій Галицько-Волинської землі загалом зберіг риси, притаманні Київській Русі, проте в адмініструванні цієї держави відчутним був вплив заходу. Розширились і видозмінились функції управління, виникли нові поняття, які вимагали нових назв. Так, під впливом державного устрою Угорщини в Галицько-Волинському князівстві виник новий чин, який дістав назву *двірського* або *дворецького*.

Загальне поняття влади в аналізованій період позначала терміном *держава*. Крім того, у деяких пам’ятках це поняття позначено словом *право*.

Про те, що тогочасний апарат управління був добре розвинений і диференційований, свідчить велика кількість посад і, відповідно, слів на їх позначення: *городничий*, *війт*, *осьменник* “збирач податків”, *стольник*, *урядник* та інші.

Для найменування адміністративних одиниць Галицько-Волинської держави, як і в Київській Русі, використовували термін *волость*.

У першій чверті XIV ст. у Галицько-Волинському князівстві виникають колонії чужоземців, яким було дозволено після спустошливих татарських нападів на українські землі жити й порядкувати за їхніми

власними звичаями і традиціями. Серед переселенців переважають німці та поляки. Це спричинило появу в українській мові нових слів на позначення спеціальних понять сфери управління, запозичених із польської і німецької мов, – *ратман*, *ратуша*, *магістрат*.

У період Галицько-Волинської держави терміноодиниці, що обслуговували управлінську сферу, поступово утворювали систему, чому сприяли як позамовні, так і мовні чинники.

Історичні події XIV ст. призвели до того, що Галичина потрапила до складу Польської держави, а Волинь і Наддніпрянщина перейшли під владу Великого князівства Литовського.

Період XIV–XVII ст. в історії української мови позначений існуванням українсько-білоруської писемної єдності. Статус “руської” мови, яка з II половини XIV ст. стала державною мовою Великого князівства Литовського, сприяв активному формуванню терміносистем. У цей час найрозвиненішими були громадсько-політична, юридична, промислова, торговельна, військова, філологічна, сільськогосподарська термінології.

Особливо перспективно формувалась юридична та громадсько-політична термінології, що зафіксовано в різноманітних пам’ятках ділової писемності.

Загальне поняття влади в аналізований період позначало слово *державна*. Воно мало ще значення об’єкта володіння. Процес володіння позначали дієслова: *владати*, *держати*. Крім терміна *державна*, різні об’єкти володіння позначали також слова *волость*, *волостка*, *царство*.

Державні органи досліджуваного періоду позначали терміни *сейм* у значенні “збори станових представників”; *суд*, що має таке ж значення, як і тепер; *ратуша* у двох значеннях – “орган міського самоврядування” і “будинок, у якому цей орган міститься”.

Специфіка державного устрою та управління Литовсько-Польської держави мала вплив на розвиток адміністративно-судової номенклатури.

На означення осіб, а також титулів вищих і нижчих чинів тодішньої державної адміністрації вживали терміни: *король*, *князь*, *царь* – позначення титулів; *бурмистр* у значенні “виборний голова міського самоврядування за Магдебурзьким правом”; *урядник* “службова особа, урядник”; *намісник* “представник керівника держави, який здійснює державну владу на якійсь території”; *ревизор* “вищий королівський урядовець, що керував роздачею земель”; *самодержець*; *сенатор* у значенні “член сенату” та *староста* у значенні “найвищий адміністративний урядник в старостві”. Різних судових чиновників називали: *возний* у значенні “урядник з поліційною владою”; *засідач* “той, хто засідає в суді, засідатель”; *підписок* у значенні “помічник, заступник писаря, судовий секретар”; *присудок* “судовий чиновник; писар”; *прокуратор* у значенні “адвокат”. На різних військових урядовців вказували термінолексми: *гетьман*, *десятник*, *полковник*, *ротмістр*, *сотник*. Тих, що встановлювали закони, називали *законодавець*, *законоположник*.

Варто зазначити, що в період існування Великого князівства Литовського спеціальна лексика на позначення понять державного управління активно поповнювалась іншомовними словами *влада*, *дозор* у значенні “дозорчий уряд, дозира́ння” та ін.

Тогочасна термінологія мала у своєму арсеналі й назви на означення різного роду адміністративно-юридичних актів та документів. Деякі з них, переважно іншомовного (латинського або німецького) походження, є і в сучасній українській мові: *книги електів* у значенні “книги для запису виборців або осіб, обраних до певних органів влади”; *реєстр електівний* у значенні “виборчий реєстр”; *інструкція* у значенні “письмова настанова”; *інформація* у значенні “письмове пояснення”; *карта* – термін, що в той період мав значення “документ, що містить якесь зобов’язання, але не складений у судовому порядку, а в домашніх умовах, домашня розписка”; *контракт* у значенні “письмовий договір” та ін.

Значний вплив на тогочасну управлінську лексику мала також чеська мова (напр., *речник, коморник, право* тощо).

Специфіка державного устрою та управління Литовсько-Польської держави, а також статус державної мови, що його мала українська мова в аналізованій період, спричинили інтенсивний розвиток української термінології державного управління. У цей період спеціальна лексика на позначення понять державного управління активно поповнювалась іншомовними лексемами латинського, польського, німецького, чеського походження, а також шляхом термінологізації загальноживаних слів.

Адміністративний апарат періоду козацької держави сформувався на основі полково-сотенної організації Запорозького Війська, унаслідок чого військово-старшинське управління поширилось і на всю цивільну сферу. Сформоване козацьке республіканське державне утворення спиралось на організаційні військові принципи, що позначилось на тогочасній спеціальній лексиці сфери управління: *атаман (отаман) курінний (кошовий, наказний), генеральний бунчужний, генеральний підскарбій, генеральний обозний, генеральна старшина, військова рада, пушкар, довбиш, комендант, писар* та ін. Нова українська держава визріла в надрах Запорозької Січі, і з перших днів народно-визвольної війни *генеральний уряд* на чолі з *гетьманом* виконував функції кабінету міністрів. У цей період переосмислено багато військових термінів, оскільки влада фактично була зосереджена в руках військових осіб.

Адміністративно-територіальні одиниці того часу мали назви *полки* і *сотні*, відповідно, урядували в них *полковники* й *сотники*. На чолі міського управління були *атамани, бургомистри*.

Лексика сфери державного управління козацької доби та доби Хмельниччини формувалась у специфічних умовах визвольної війни, що знайшло своє відображення в найменуваннях понять управлінської діяльності. У цей період відбувається переосмислення значення певних військо-

вих термінів і перехід їх до терміносистеми державного управління.

Від 1654-го року, коли Лівобережна Україна остаточно відійшла під владу Москви, українська мова на сході почала занавати сильного московського впливу, а український захід опинився у сфері впливу польського [4, 81].

У часи Гетьманщини назагал зберігся військово-адміністративний апарат влади та управління, який склався в період визвольної війни. Але в ході наступу царизму на автономію України система, принципи, форми та методи її діяльності змінюються, що знайшло своє відображення в спеціальній лексиці сфери державного управління.

Очолував уряд *гетьман*. Першою особою після гетьмана був *генеральний обозний* – вища службова особа гетьманської адміністрації. При ньому були: *наказний обозний* (за його відсутності), *асаулець, атаман, писар, хоружий*. Регалії тогочасної влади позначали термінами: *булава, бунчук, хоругви, печаті* тощо. Адміністративно-територіальні одиниці Гетьманщини мали назви: *сотня, курінь, волость, староство, повіт*.

Свідченням розвиненого міського управління була розгалужена система дрібніших міських урядовців, позначуваних такими словами: *городничий, осавульчик, соцький, возний, ратушний господар, ключник, десятник, сотник, послушник*. Серед урядово-адміністративних документів досліджуваного періоду вирізняють: *універсал, указ, лист, ордер, інструкція, резолюція, рапорт, контракт, аттестат, квитанція, вексель* тощо. Для позначення спеціальних понять сфери державного управління відбирали з лексичного складу української мови того часу загальноживані слова, які в діловій мові, звужуючи своє значення, ставали термінами, наприклад, *вина, скарга, справа, право*.

У добу Гетьманщини тематичні групи термінів сфери державного управління збагатились новими одиницями.

Гальмування державотворчих процесів, спричинене, з одного боку, певною дисгармонією в гетьманстві, з іншого – впливом

російського царизму, позначилось і на формуванні української управлінської термінології.

Протягом першого десятиріччя XVIII ст. в Україні ще зберігався адміністративно-політичний устрій: система суду, збройні сили – отже, і весь лексичний арсенал на означення відповідних понять державного управління, успадкований мовою із попередніх століть. У зв'язку з поширенням реформ Петра I на територію України з 20-х років XVIII ст. в українській мові починає формуватися спільний українсько-російський лексичний фонд, що відображав зміни в адміністративному управлінні, а також у міждержавних зносинах.

Унаслідок адаптації іншомовних назв урядовців в аналізований період активно вживали похідні терміни на позначення урядів *атаманство, гетьманство, полковництво* та осіб за спорідненістю *войтова, гетьманова, гетьманиша, полковникова, полковниця* тощо.

На базі іншомовних слів в управлінській термінології того часу творили терміни на означення посад чиновників, пор.: *протоколіст, копіїст* – за аналогією до *канцелярист*.

Розвиток словотвірної активності деяких запозичень був зумовлений актуальністю позначуваних понять у силу дії певних соціальних причин. Так, наприклад, виразно поширюється ряд термінів з основним словом *арешт* (у значенні “взяття під варту майна, господарства”) у зв'язку з закономірним зростанням кількості судових конфліктів, пов'язаних із незаконним захопленням старшиною нових земель у XVII ст., а також політичними процесами: *арештувати, арештований, заарештувати, заарештоване, арештант* “особа, майно якої взяте під варту”.

Серед управлінської лексики досліджуваного періоду заслуговують на увагу назви, що стосуються оформлення справ: *документи, оригінал, дублікат, копія, паспорт* або *подорожня*.

До термінів, що означали абстрактні поняття, пов'язані з державним управлінням,

належали віддієслівні іменники: *донесення, припровадження, примирення*.

Петро I та інші російські царі продовжували формування дворянсько-чиновницького централізованого апарату абсолютизму. У першій половині XVIII ст. до складу термінології ввійшов значний пласт російської лексики, в основі якого – інтернаціональна термінологія. Серед нових термінів державного управління значну частину утворюють назви, поява яких зумовлена наслідками дії таких позамовних чинників:

1) створення на Україні нових адміністративно-судових органів через реорганізацію центральних та місцевих органів державного управління в Росії (*Малоросійська колегія, губернатор, обер-комендант, комендант* та ін.);

2) установлення зв'язків з центральними органами державного управління Росії на правах часткового підпорядкування та субординації (*сенат, Високий сенат, Ревізіон-контора, Штатс-контора, Берг колегія, дворянство* тощо);

3) установлення дипломатичних контактів з Росією (*візита, візит, асамблея, конференція, конгрес, шпiон* і под.).

Участь української генеральної старшини в бюрократичних колегіальних органах на Україні (колегіях, комісіях тощо) спричинила входження слова *член* в адміністративний словник української мови.

У зв'язку із зміною позамовних чинників окремі терміноодиниці утворювали поширені семантичні поля. Так, із запровадженням на Україні *гетьманського правління* термін *правління* активно вживається і в складі інших спеціальних словосполучень: *правління полку, полкове правління, сотенне правління, атаманське правління*. Активізувалося в спеціальному вжитку слово *правити* разом із похідним *правитель*.

У новій суспільно-політичній лексичі, що стосувалася адміністративного управління, значну частину займали слова іншомовного походження: *адміністратор, асесор, аудитор, бухгалтер, герольдмейстер, губернатор, інспектор, камергер, канцлер*,

маклер, міністр, поліцеймейстер, президент, префект, ратман; губернія, канцелярія, колегіум, комісія, ратуша, сенат; адресувати, акредитувати, атестувати, конфіскувати, претендувати, трактувати, штрафувати; акт, амністія, апеляція, аренда, облигація, ордер, рапорт та ін.

Поява в управлінській лексиці аналізованого періоду деяких термінів (наприклад, *авторитет, акциз, асигнація, регламент*) викликана новими поняттями у сфері державного управління.

Чимало управлінських термінів-іменників на *-ія*, що збагатили тогочасну адміністративну лексику, є іншомовного походження, як-от: *аудієнція, амністія, апеляція, апробація, асигнація, вакансія, губернія, демонстрація, інструкція, комісія, конституція, конференція, конфірмація, субординація, ратифікація* тощо.

На кінець XVIII ст. унаслідок великодержавної політики російського царизму було остаточно ліквідовано автономію України, її права, вольності та привілеї. Україна перестала існувати як окремий державний організм, і на її території насильно запроваджувано органи державного управління Російської імперії, що тягнуло за собою зросійщення спеціальної лексики сфери управління.

Західна Україна була в той період під владою Польщі, на її території впроваджено польсько-шляхетські порядки.

Розвиток галузевих термінологій, у тому числі управлінської, призупинився, оскільки українська мова була витіснена зі сфери державного управління на Лівобережжі – російською мовою, на Правобережжі – польською, а згодом і німецькою.

Несприятливі політичні обставини в Україні стали перепоною для природного розвитку національної спеціальної лексики. Основна частина українського народу стояла осторонь управління державними процесами. Сфера управління з часом русифікувалася. Українська еліта, також зрусифікована, через свою соціальну природу не могла бути чинником розвитку термінології.

Без сумніву, причини такого явища мали глибший зміст. З одного боку, це був полі-

тичний курс, спрямований на поступове підживлення ролі української мови в житті країни, а з іншого, певні настрої серед частини населення, що говорила по-українському: люди вважали непрактичним триматися мови, комунікативні функції якої дедалі вужчали, соціальний престиж якої невпинно падав.

У цей період до термінології державного управління входить значна кількість запозичень: *абсентеїзм, абсолютизм, автономія, агент, бюрократія, дебати, демократ, демократичний, корупція, парламентаризм, націоналізація, метод, організація, партія, реформа, теорія, централізація* та інші.

Політико-економічні умови життя на українських землях у складі Російської імперії, під владою Польщі, а з кінця XVIII ст. – Австро-Угорщини спричинили певні відмінності в оформленні запозичень. Як зазначав М.А.Жовтобрюх [3, 108], це стало однією з рис, що розрізняли східноукраїнську та західноукраїнську практику протягом досліджуваного періоду. Процес освоєння запозичень на позначення понять, пов'язаних з адмініструванням, відбувався в несприятливих умовах. Саме це називають причиною виникнення різного типу варіантності: фонетична (*міністер – министер, демократія – демокрація, бюрократія – бюрокрація, конституція – конститутія, неутралітет – нейтралітет – невтралітет*), морфологічна (*контроль – контроля, дебати – дебата, аналіз – аналіза, криза – кризис, міністерство – міністеріум, губернія – губерніум, президія – президіум*), лексико-семантична (*автономія – самоуправа, апробація – ухвала, протекція – оборона*).

Упродовж XIX ст. – до початку XX на західноукраїнських землях спостерігалось заміщення українських термінів полонізмами, насамперед в галузях адміністрування, судочинства, правових та особистих стосунків. Значно сприятливіший статус польської мови пришвидшував її функціонально-стилістичний розвиток порівняно з українською. До того ж рівень освіченості серед українців та поляків був

дуже різний та й кількісно українців було дуже мало в управлінській сфері [9, 25].

Науковці зазначають, що вплив на українську термінологію сфери управління польської мови значно більший, ніж німецької, навіть у тих регіонах, де переважала німецькомовна адміністрація. До того ж польська мова виступала посередником у переважній більшості прямих німецьких запозичень чи кальок, унаслідок цього утворився спільний для всіх трьох мов термінологічний пласт лексики та словосполучень, пов'язаних із практикою судочинства, адміністрування. Так, до управлінської термінології, спільної для української та польської мов XVI-XVII ст. належали такі слова: *верифікувати* ("встановлювати істинність"), *возний* ("судовий урядовець"), *державна* ("землеволодіння"), *диспозиція* ("наказ"), *реляція* ("письмове посвідчення щодо суті справи"), *респектувати* ("дотримуватись закону"), *чиниш* ("грошовий податок"), *опінія* ("громадська думка, осуд"), *реасумувати* ("підсумовувати"), *абстиненція* ("утримання від чогось").

Відсутність державності гальмувала розвиток управлінської термінології, проте навіть за цих умов вона поповнювалася новими термінами, розширювала свої словотвірні та фразеологічні можливості. В аналізований період до зазначеної термінології активно проникали запозичення з інших мов. Процес освоєння запозичених термінів відбувався в умовах роздробленості українських земель, що викликало різного типу варіантність, якої об'єктивно не можна було усунути.

Активізація політичного, громадського і культурного життя в Україні на початку XX ст. сприяла виникненню нових термінів державного управління навіть в умовах відсутності української державності: *виборче право, доходи, законодавство, земельна справа, лад, повіт, потреби самоохорони, суд, судівництво, спілка, устрій, громадяни, громадянське життя, держава, законопроект, людиність* [2, 12].

Проголошення самостійності України 22 січня 1918-го року надало потужного

стимулу розвитку літературної мови, у тому числі і її терміносистем. 1918 року А. Ніковський під псевдонімом І.Прихідько у розвідці "В оборону української мови" зазначав, що українська мова не може похвалитися своєю закінченою виробленістю і що російська й польська мови більше вироблені за українську. Це свідчить про свідомий підхід українських науковців до термінотворення, про бачення об'єктивної ситуації в розвитку української мови.

У період побудови нової держави було змінено одиниці номенклатури державного управління царської Росії: *дума, департамент, сенат, палата* тощо. Зокрема, було скасовано попередню систему чинів державної служби. З'явилися нові органи влади, нові установи з новими назвами: *Українська Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, Генеральна контрольна рада, Народний Секретаріат, Генеральне секретарство, Установчі Збори, комітети, комісаріати*, а також нові назви посад: *комісар, голова, генеральний контролер* та ін. [6, 36].

Яскравим віддзеркаленням нових номенклатурних найменувань того періоду є текст прийнятої у 1918 році Конституції УНР, що мала підзаголовок: "Статут про державний устрій, права і вольності УНР". З тексту цього документа вченими виокремлені такі найменування державного управління: *Всенародні Збори, Президія Всенародних Зборів, Рада Народних Міністрів, Департамент Державної Скарбниці, Генеральний Суд, національний союз, погоджувальна комісія*. Правда, цей документ так і не був опублікований і, звичайно, не набрав чинності, що унеможливило реальне функціонування цих термінів.

За правління П.Скоропадського та під час Директорії було повернуто старі терміни на позначення понять державного управління: *Гетьман, губернія, повіт, волость, головний отаман*.

Західноукраїнська Народна Республіка, яка з перших днів свого проголошення здійснювала певні зміни в соціально-політичній сфері, освіті, культурі тощо, державною мовою проголосила українську.

Тогочасні органи державної влади мали назви: *Українська Національна Рада, Сейм, Рада державного секретаріату, Виділ Української Національної Ради, громадська рада, повітова рада, Державне секретарство судівництва, Українська бойова управа*. Серед номенклатур посад у документах часу існування ЗУНР знаходять: *український державний Секретар внутрішніх справ, український державний повітовий комісар, Президент Української Національної ради, Головний комендант, адміністраційний урядник* та інші.

Активний процес державотворення в цей період позначився на формуванні адміністративної термінології: найменування управлінських документів (*розпорядки, закази, поручення*); посад та державних органів (*Шеф Державної Контролі, Директор Державної Каси, Кабінетова Рада Державних Секретарів і Підсекретарів*); абстрактних понять, пов'язаних з урядуванням (*конституційні відносини, парламентарні групи, виключне право, виконний орган, солідарна відвічальність; засягати opinii, засистувати діяльність, осідок Правительства*).

На початку 20-х років на формування термінології вплинули два чинники: старі шаблони українізованого чиновницького апарату і розмовно-просторічні елементи мови представників робітничо-селянського середовища. Політика того періоду сприяла поверненню в обіг багатьох офіційно-ділових стилістичних канонів управлінського апарату колишньої Російської імперії: *акцизний, депозит, кошторисні передбачення, судове відомство, третейський суд, приватна адвокатура, присяжний, циркуляр, Правительство, солідарна відвічальність* та інших.

Значні зміни в політичному житті, що відбулися на початку ХХ ст., сприяли активному процесу галузевого терміновтворення, у тому числі управлінського. Інтенсивний процес державотворення відбився, насамперед, на адміністративній термінології.

У 20-ті роки, у час так званої "українізації", створилися доволі сприятливі умови для

розвитку термінології. Було сплановано в національному питанні цілу низку практичних заходів, спрямованих на запровадження в діловодство місцевих мов, зобов'язавши відповідальних працівників вивчати місцеві мови. Українська мова дістала можливість бути не тільки мовою літератури та публіцистики, а й мовою врядування, проведення різних громадсько-політичних заходів.

Для реалізації цих планів було створено Всеукраїнську центральну комісію, а також місцеві відомчі комісії з керування українізацією. Однак складність внутрішньополітичної ситуації, брак національних партійних і управлінських кадрів, засилля в партійному і державному апараті великодержавних шовіністів, які були ворогами не тільки державної самостійності, зумовлювали повільність темпів українізації, її декларативність.

Незважаючи на опір процесам українізації, наслідки її були досить відчутні для партійного та державного апарату. Необхідність цього була очевидною: на одного члена компартії України, який постійно користувався українською мовою, припадало семеро тих, хто розмовляв лише російською. Не краще співвідношення було в державних органах.

З метою запровадження в роботу державного і партійного апарату рідної мови відповідно до постанов партії були створені шести- та дванадцятимісячні курси, на яких службовці всіх рангів вивчали українську мову. Тим, кому не вдалося успішно закінчити їх, загрожувало звільнення з роботи. Політика українізації в кадровій справі дала позитивні наслідки.

Для термінології цього періоду характерним є бурхливий розвиток різного роду аббревіатур. У цей час виникла потреба пристосувати мову до нової ідеології, створити назви для численних новотворів радянського партійно-адміністративного апарату. Для живої мови післяреволюційного часу були характерними скорочені слова. Про це мовне явище говорилося як про суспільну потребу мови, як про елемент "телеграфної мови".

Абревіатури утворюють значний пласт серед державно-управлінської номенклатури аналізованого періоду: УСРР (пізніше – УРСР), ЦВК, УЕР, ДПУ, ВУНК, УнНКС, НКВС, ЦКНГ, НКЮ, НКЗ, УЕН, РПО, НКЗІ, ВРНГ, ВУЦВК, НКЗему, ВУКС, УповНХФ, НКпроду, Губнарсуд, Комдержспоруд, Губеконар, Губревтрибунал, Економнарада, Комісія Наслідголоду, Вукоопспілка, Письмендрук, комбід, ревком, НКП (Народний комісаріат праці), РНК (Рада Народних Комісарів) тощо. Серед найменувань органів управління освітою того часу були такі абревіатури: Наркомос, Головоц-вих, Головополітосвіти, Головопрофос, Губнарос, Повітнарос та інші.

Продуктивнішими, ніж ініціальні абревіатури виявились поскладові та змішані скорочення складних найменувань на зразок: *повітком, виконком, електротетатр, продподаток, жінвідділ, трудармія, наркомат, сільбудунок, міськкомгосп, торгсектор, профорган, земвідділ* та ін.

Переважаюча частина скорочень вимагала розшифрування для широкого користування. Наприклад, ніякої семантичної мотивації не мали такі скорочення, як *к-п* (колгосп), *д-т* (документ), *з-д* (завод) та інші.

В адмініструванні виникли так звані лексичні радянськи – назви нових юридичних понять, суспільних, державних, громадських відносин, невідомих досі: *комсомол, губком, повітком, обком, комнезам, ревком, комісар, осередок комсомольський* та деякі інші.

Інакше справа склалася з іншомовною термінологією. Уже перші пореволюційні роки позначені небаченим досі зростанням суспільно-політичної активності трудящих мас. В офіційно-діловому спілкуванні з'явилися суспільно-політичні терміни, запозичені з російської чи через російську з інших мов світу: *актив, агітатор, банк, буржуазія, диктатура, командир, комісар, конституція, політика, пролетаріат, райком, район, секретар, соціалізм, Центральний Комітет, соціалістичне перетворення сільського господарства, лєнінська політика*.

У цей час було змінено назви адміністративно-територіальних одиниць: замість *губерній* та *повітів* з'явилися *округи* та *райони*. Лексичний склад термінології державного управління поповнився неологізмами, що відповідали назвам новостворених органів державного управління, посад, спеціальних галузей народного господарства та ін., назвам нових реалій державного управління: *соціалізація, секретаріат, дебати, перерозподіл, повітком, виконком, продподаток, жінвідділ, трудармія, главк, центр, наркомат, сільбудунок, комнезам, ревтрибунал, оподаткування, продрозверстка, органи райянської влади, оробітничення, продорган, земвідділ, Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, Рада народних комісарів* та ін. Виникло багато нових термінологічних і фразеологізованих словосполучень: *революційна совість, хлібний інструктор, народна міліція, продовольчий комітет, продовольчий податок, прямий провід, політика воєнного комунізму, комітет незаможних селян, органи державного управління, революційний закон* тощо.

Але наприкінці 20-х р. розпочалося планомірне згортання українізації. "Постійні переслідування, цькування, репресії щодо українських державних діячів, які не були обділені національним почуттям і в міру своїх можливостей дбали про розвиток рідної мови й культури, призвели до того, що в Україні стало безперспективним, а то й небезпечним для кар'єри не лише обстоювати українську мову, але й розмовляти нею" [7, 38].

Настанова про розвиток державного контролю над суспільством наприкінці 20-х – початку 30-х років спричинила стрімке зростання державного апарату, дроблення та "розукрупнення" органів управління, а також формування розгалуженої системи вузькоспеціалізованих державних органів. При цьому характерною рисою внутрішньої будови всіх радянських установ була не тільки велика кількість структурних підрозділів, а й велика кількість державних службовців. Прийнята у

1937 році нова редакція Конституції УРСР законодавчо закріпила нові одиниці терміносистеми державного управління того періоду: *державна власність, колгоспно-кооперативна власність, Ради депутатів трудящих, Рада Народних Комісарів УРСР, Народний Комісаріат, утвореноважений загальносоюзних Народних Комісаріатів, Найвищий Суд УРСР*.

Тридцять роки у формуванні термінології управління характеризуються закріпленням суворо регламентованих мовних стандартів, утвердженням канцелярських шаблонів, різким зменшенням складноскорочених слів та аббревіатур. Серед останніх залишаються лише загальновідомі – РНК, ЦВК, ВЦВК, УРСР, НКВС, ЦК та ін. Замість невідомих аббревіатур часто вживали розгорнені складні назви.

У 40-і роки соціально-політичні умови – війна, окупація, евакуація, відбудова – покликали до життя нову термінологію та переосмислили стару: *маршал, генерал, евакуація, Український штаб партизанського руху, Інформбюро, Державний Комітет Оборони, Ставка, Верховний Головнокомандуючий, генералісимус, еваккомісія, польова пошта, Наркомат танкової промисловості, генерал-директор шляхів сполучення, директор-полковник руху, мобілізаційні роботи, завдання оборонного значення тощо*.

Державна політика того періоду на Україні формувалася в контексті державної політики СРСР і була регіональною політикою Радянського Союзу. Крім того, як свідчать архівні джерела, у державному управлінні існувало “двовладдя”. Усі закони, постанови і розпорядження державних органів управління приймали і видавали на основі постанов партії, вони підлягали її суворому контролю.

Серед чинників, що впливали на розвиток української термінології державного апарату в 50-60 рр., варто відзначити такі:

Централізована єдність Комуністичної партії як головного органу управління.

Фактичне і безвідмовне підпорядкування українського державного персоналу всесоюзному центру.

Спільність усіх законів України з рештою нормативно-правових актів СРСР.

Наявність у Радянському Союзі всеоюзних міністерств (зокрема Міністерства військових справ, шляхів сполучення, пошти тощо).

Саме ці чинники сприяли процесу русифікації української мови й терміносистеми державного управління як її частини.

Термінологія державного управління цього періоду поповнилася назвами нових реалій. Було перейменовано *комітети в союзно-республіканські міністерства*, як от: *Державний комітет Ради Міністрів СРСР торгівлі в Міністерство торгівлі СРСР, Державний комітет у справах будівництва СРСР в союзно-республіканський Державний комітет Ради Міністрів СРСР у справах будівництва*; утворено нові союзно-республіканські органи: *Міністерство чорної металургії, Міністерство легкої промисловості тощо, головне управління матеріально-технічного постачання*.

У термінології цього періоду досягло вершини свого розвитку словотворення шляхом утворення аббревіатур. З'явилася велика кількість термінів державного управління з елементами типу *ком-, парт-, рад-, союз-, голов-, держ-, укр-* тощо. Особливо це стосується номенклатури. Серед аббревіатур “перше місце займають “соціальні” аббревіатури”: назви головних управлінь, міністерств, організацій і т. ін. [1, 218]. До них належать такі, як *Укренерго-техкомплектоставка, Головпромбудмеханізація, Головпроектмонтажавтоматика, Головнівничносхіднафтовидобуток, Союзголовсьільгосп-водопостачання, Союзхарчопромсировина*.

Певний вплив на розвиток терміносистеми державного управління мала прийнята в 1978 році нова редакція Конституції УРСР. Досліджувана терміносистема поповнилася такими одиницями: *демократичний централізм, народний депутат, виконавчий комітет місцевих Рад народних депутатів, Ради народних депутатів, місто республіканського підпорядкування, адміністративно-територіальний устрій*,

національно-державний устрій, адміністративно-розпорядчі функції, неурядовий, міжрегіональний.

На 70-80 рр. радянського періоду випадає найінтенсивніша русифікація. Відбувся масовий перехід шкіл і вищих навчальних закладів на російську мову викладання. На різних конференціях і з'їздах було вже "не прийнято" говорити українською мовою. Навіть під час сесій Верховної Ради, де традиційно завжди депутати виголошували промови українською, переважала російська мова. Значна частина книжкових видавництв надавала перевагу друкуванню книг російською мовою.

У багатьох містах, містечках і селах вивіски терміново поміняли на російські. Народи, збори, засідання, сесії, з'їзди й інші заходи – від республік до сільського рівня – стали проводити виключно російською мовою.

Під впливом російської мови в лексиці тогочасного державного управління з'явилося багато русизмів, як лексичних: *таможня, заключення* тощо, так і морфолого-синтаксичних: наприклад, у назвах різного роду комісій, інспекцій тощо досліджуваного періоду часто трапляється невинновдане вживання прийменника *по*, за моделлю російської мови: *обласний центр по нарахуванню і виплаті пенсій і допомог, комісія по прийому, інспекція по закупках якості сільськогосподарської продукції*.

Отже, у радянський період через політику злиття мов, декларовану тогочасною владою, на термінологію державного управління особливий вплив мала російська мова. Це призвело до появи значної кількості русизмів та кальок.

Особливого розвитку українська термінологія державного управління набула в 90-их роках ХХ століття. Це пов'язано як з позамовними чинниками (здобуття Україною незалежності і становлення української державності, демократичні зрушення, політичний плюралізм, послаблення цензури, культурні контакти, виокремлення державного управління в окрему галузь на-

уки), так і з посиленням уваги до проблем національної наукової термінології.

У цей період терміносистема інтенсивно поповнилася національними та іншомовними лексичними одиницями. Неологізми з'явилися у мові державного управління як нові слова, що виникли шляхом словотворення на основі наявних у мові морфем (*субдержавна, єврорегіон*), як переосмислення термінів (*оприлюднювати*), внаслідок термінологізації словосполучень (*правова держава, ринкові відносини, Представник Президента України*), у результаті запозичення термінів з інших мов (*спікер, парламент*), повернення в активне використання застарілих слів (*віче, губернатор*) [10, 377].

Після розпаду радянської системи знову виникла потреба змінити назви громадських, державних та адміністративно-управлінських утворень. Продуктивним способом в цей період передусім є афіксальне словотворення. Тут виділяють два напрями: 1) творення нових терміноодиниць державного управління на основі власномовного матеріалу: *правосвідомість, державотворення, роздержавлення*; 2) творення нових термінів на основі запозиченої лексики за усталеними словотвірними моделями: *лобі – лобізм – лобіст – полобістськи*.

Тенденція до мовної економії виявилася у збільшенні кількості термінів, утворених способом складання. Особливо поширеними є терміни з твірними елементами *держ-, орг, ген-, гео-, євро-* тощо (*держадміністрація, орєвідділ, генпрокурор, геополітика, єврорегіон*).

Сучасний період розвитку терміносистеми позначений активним творенням слів, похідних від абревіатур, на позначення осіб, як-от: *єсбеушники, єсендівці, євросоюзівці, єсдеки, даїшники, даїсти, СНДівці*.

Розширення терміносистеми державного управління відбувається шляхом творення термінів за допомогою префіксів і суфіксів відповідно до властивих українській мові словотвірних моделей. Продуктивними у творенні цих термінів є такі префікси та суфікси:

де- (деполітизація, денационалізація, дерегуляція);

суб- (субдержавний);

-ик (бюджетник, державник, симпатик);

-ува-, -юва- (приватизувати, дезавувати, організувати);

-ація-, -изація, -ізація (контрактація, регіоналізація, екологізація, юридизація).

Спостереження над термінологією останнього десятиріччя свідчать про активні процеси розширення семантичного обсягу термінів державного управління. Нові семантичні відтінки зафіксовано, зокрема, у термінах: *бюджетний* – “який фінансують з державного бюджету”; *одержавлення* – “діяння на підтримку пануючого в державі ладу. Надання чому-небудь форми або змісту, вигідного для держави”; *плюралізм* – “напряму у політиці, економіці, соціальному житті, який передбачає існування і взаємовизнання різних поглядів”; *ротація* – “оновлення чи зміна складу виборного органу”.

В основі частини нових термінів лежать метафоричні переноси: *коридори влади*, *вищі ешелони влади*, *палата регіонів*, *горизонталь влади*, *протестний електорат*, *інвестиційна привабливість регіону* тощо.

Для сучасної управлінської термінології характерною є тенденція до сполучуваності термінологічної одиниці зі словами, які раніше з нею не вживалися. Наприклад, *власність України*, *Президент України*, *Збройні сили України*, *електронний уряд*, *українська дипломатія*. Активно вживається термінологічне словосполучення гілка влади, у якому компонент гілка має значення “окрема владна владна структура”.

За свідченням термінологів значну частину всіх неологізмів становлять запозичення, переважно з англійської мови. Багатовікова бездержавність спричинила утворення своєрідної лакуни в сучасній українській терміносистемі, і цю лакуну масово заповнювали в попередні десятиліття русизми, а в сучасний період – слова англійського походження.

Іншими причинами, що викликали інтенсивне проникнення іншомовних термі-

нів у сучасну терміносистему, є:

1) коротше і змістовніше позначення того чи іншого поняття іншомовним терміном, наприклад *істеблшмент*, а не *вплиове коло осіб*; *рейтинг*, а не *рівень популярності*; *електорат*, а не *коло виборців*;

2) виникнення нових предметів та явищ і потреба їх номінації, для прикладу: *моніторинг*;

3) прагнення до експресивності: *ексклюзив*, *піар-технології*;

4) намагання наслідувати ті країни, які мають певні досягнення в галузі управління: *спікер*, *офшор*.

Усе це й пояснює помітне пожвавлення проникнення іншомовних слів в термінологію державного управління в 90-х роках: *інсайдер* – “що є поза.., що вивув з чогось”; *клерк* – “службовець”; *лобі*, *лобізм* – “явище прямого чи опосередкованого впливу на законодавчу чи виконавчу владу щодо прийняття важливих рішень на державному рівні”; *менеджмент* – “сукупність методів, принципів та форм управління”; *реінтеграція* – “налагодження розірваних економічних, політичних та культурних взаємозв'язків між державами”; *саміт* – “нарада на найвищому урядовому рівні”; *спікер* – “глава парламенту”; *ексклюзив* – “те, що існує в одному екземплярі, виняткове”.

Значну частину цих слів (*мер*, *лобі*, *клерк*, *брифінг*, *набліситі*) становлять англіцизми, що проникли в українську мову вже давно, у кінці XIX – на початку XX ст., але досі їх застосування було обмеженим. Упродовж останніх років ці терміни ввійшли до терміносистеми як найменування нових явищ та понять. Паралельно з такими інтернаціональними назвами вживаються і власне українські відповідники: *електорат* – *виборці*; *істеблшмент* – *політична еліта*; *мер* – *міський голова*. Для сучасної управлінської термінології, як видно з сучасних досліджень, характерною є тенденція до витіснення питомо національної лексики іншомовною. Якщо на початку 90-х років у державному управлінні часто вживали подвійні найменування, то зі середини мину-

лого десятиліття співвідношення змінилося на користь іншомовних термінів.

Про адаптацію цих термінів у системі української мови свідчить їх здатність утворювати нові слова: *спікеріада, рейтингування, рейтинговий, іміджевий, інвагураційний*.

Питання доцільності залучення в мову великої кількості англіцизмів у мовознавчій літературі лишається дискусійним. З одного боку, невинуватими є ті запозичення, які дублюють уже наявні і зрозумілі широкому колу носіїв мови слова та вирази, пор.: *спікер* – *Голова Верховної Ради України, мерія* – *міська рада*. З іншого – європейська інтеграція вимагає використання нових лексичних засобів, їх уніфікації, передусім спеціальної термінології.

Засвоєння українською мовою термінів державного управління-англіцизмів пов'язане з процесом їх фонетичної, графічної, морфологічної, словотворчої адаптації.

Фонетична і графічна адаптації створюють певні проблеми для носіїв мови внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин. До об'єктивних належить відмінність між усною і писемною формами англійської мови, що якісно відрізняє її від української. До суб'єктивних – відносно невисокий ступінь володіння англійською мовою. Особливо це стосується представників старшого покоління. У сучасній термінології з'явилося багато запозичених термінів, засвоєння яких ускладнене через відмінності між написанням і вимовою. Різні лексикографічні джерела, автори наукових статей по-різному фіксують, наприклад, термін на позначення поняття “зв'язки з громадськістю”. Порівняймо: *паблік рілейшіз, паблік-рілейшнз, паблік-рілейшин*. У різних словниках читаємо: *інвагурація* – *іногурація* – *інаугурація, нейтралітет* – *неустралітет, аутентичність* – *автентичність*.

Це призводить до певного розхитування галузевої термінології і є свідченням того, що українська термінологія державного управління – молода терміносистема, яка на сьогодні знаходиться в стані розбудови і формування. У стані розбудови є державне

управління і як галузь науки, і як сфера діяльності. Зрештою, і сама держава – Україна розбудовується. З'являються і зникають певні інститути влади, управлінські поняття, і, відповідно, виникають ті чи інші терміни державного управління. Наприклад, такі терміни, як *Представник Президента України, Державний Секретар Кабінету Міністрів України* за останні 10 років стали історизмами. Постійні зміни в структурі органів влади викликають постійні зміни найменувань цих органів.

Процес формування цієї терміносистеми неоднорідний. У розвитку української термінології державного управління виокремлено два різних за часом періодів: доннауковий (IX ст. – кінець XX ст.) і науковий (90-рр. XX ст. – поч. XXI ст.).

Актуальною є проблема лексикографічного забезпечення української термінології державного управління, адже спеціальні словники термінів цієї галузі на сьогодні в українській лексикографії практично відсутні.

Існує також проблема створення суто національної термінології державного управління, очищення наукової мови від надмірних іншомовних запозичень.

Отже, на становлення української термінології державного управління, розвиток її лексико-семантичної системи визначальний вплив мали як лінгвістичні, так і позамовні чинники. Формування терміносистеми відбувалося паралельно до становлення української державності. Зміни, що відбулися в політичному, економічному та духовному житті України в кінці XX століття, вплинули на розвиток термінології управління. У цей період посилюється процес оновлення лексико-семантичного складу терміносистеми, що виявляється в активізації термінотворення, широкому проникненні до термінологічної системи запозичень з інших мов, особливо з англійської.

Список використаних джерел

1. Алексеев Д.И., Борисов В.В. Аббревиация в условиях научно-технической революции. // Научно-техническая революция и функционирование языков мира. Сборник статей. – М.: “Наука”, 1977. – С.205-213.

2. Горещкий П.И. Історія української лексикографії. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1963. – 234 с.
3. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (к. XIX – початок XX ст.). – К.: “Наук. думка”, 1970. – 303 с.
4. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – Москва: Наука, 1977. – 168 с.
5. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. – Луцьк: Ред. – вид. відд. “Вежа” Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 558 с.
6. Ожегов С.И. Из истории слов социалистического общества. // Лексикология. Лексикография. Культура речи. М.: Высш. школа, 1974. – С.88-96.
7. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба... К.: Школяр, 1998. – 288 с.
8. Полюга Л.М. Національна термінологія і термінографія у державотворчих процесах України // Український правопис і національна термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення. – Львів, 1996. – С. 114-118.
9. Ткач Л.О. Вплив польської мови на українську літературну мову Буковини кінця XIX-XX ст. (зовнішні чинники) // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 23-27.
10. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.

СТИЛІСТИЧНА КОМПРЕСІЯ У ЗАГОЛОВКАХ ТА СПОСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Чепурна З.В.

старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови,
Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»

Ключевые слова: заглавие, ток-шоу, экспрессивность, компрессия, антитезис, оценка.

Key words: Title, talk show, expressiveness, compression, antithesis, evaluation.

Назва чи заголовок органічно входить у мовленнєву канву телевізійного дискурсу і при цьому є важливою складовою когнітивно-персуазивної функції телемовлення. Ми ж розглянемо заголовок у функціонально-стилістичному плані та зацентруємо увагу на назвах телевізійних ток-шоу та розважальних програм.

Основним завданням заголовку є підвищення виразності та підсилення змістового навантаження запропонованої інформації. У назвах можемо зустріти всі відомі лексичні та синтаксичні засоби стилістичної виразності: *Gefährliche Liebschaften oder wahre Liebe?* (протиставлення + риторичне запитання); *Ticks, Panik, Phobien – wann wird die Maske zur Krankheit?* (конструкція «тема-рема», еліптична конструкція, риторичне запитання); *Eingeliefert, ausgeliefert – wenn das Krankenhaus zum Risiko wird* (антитеза, побудована на основі епіфори).

Експресивні заголовки створюються на основі переносних значень слів, семантично забарвленої лексики, синонімів, антонімів і т. п., у них також можуть бути використані прислів'я, приказки, назви відомих пісень, кінофільмів, п'єс, елементи розмовної мови, тощо. Досить часто застосовуються у назвах ток-шоу синтетичні засоби виразності: синтетичні фігури, форма запитання-відповідь, еліптичні конструкції і т. п. До того ж такі художні засоби використовуються часто у поєднанні один з одним, у сконцентрованому, скомпресованому вигляді. Це дозволяє за допомогою обмеженої кількості лексичних та семан-

тичних елементів передати таким чином досить об'ємний зміст. Зважаючи на таку мовну компресію заголовків стає змістовно насиченим, образним, проте, стислим за формою.

Розглянемо функціональні особливості назв ток-шоу:

- номінативна;
- інформативна;
- рекламна;
- експресивна;
- видільна

Враховуючи неоднозначну (з огляду на різноманітність виконуваних функцій) природу назви ток-шоу, проаналізуємо його особливості як самостійної мовної одиниці та його зв'язок зі змістом телевізійної програми. У структурному плані назвам ток-шоу притаманні досить широкі виразні можливості. Вони можуть мати різний синтаксичний статус: слово (*die Kommunikationssüchtigen*), словосполучення (*der letzte Sirtaki*), речення (*Nur die Liebe zählt*), діалогічна єдність (*Erinnern Sie sich den ersten Diener des Staates? – ... Ja, vielleicht fehlen uns heute die preußischen Tugenden des alten Fritz*) і т. д.

Це можуть бути стверджувальні питальні, окличні речення і, зрештою, різноманітні стилістичні фігури. Варто зауважити, що тележурналісти використовують досить широкий спектр лексико-синтаксичних можливостей.

За нашими спостереженнями майже всі назви ток-шоу рідко зберігають нейтральність та на суб'єктивно-оціночному рівні є досить промовистими. Отже, вони одразу